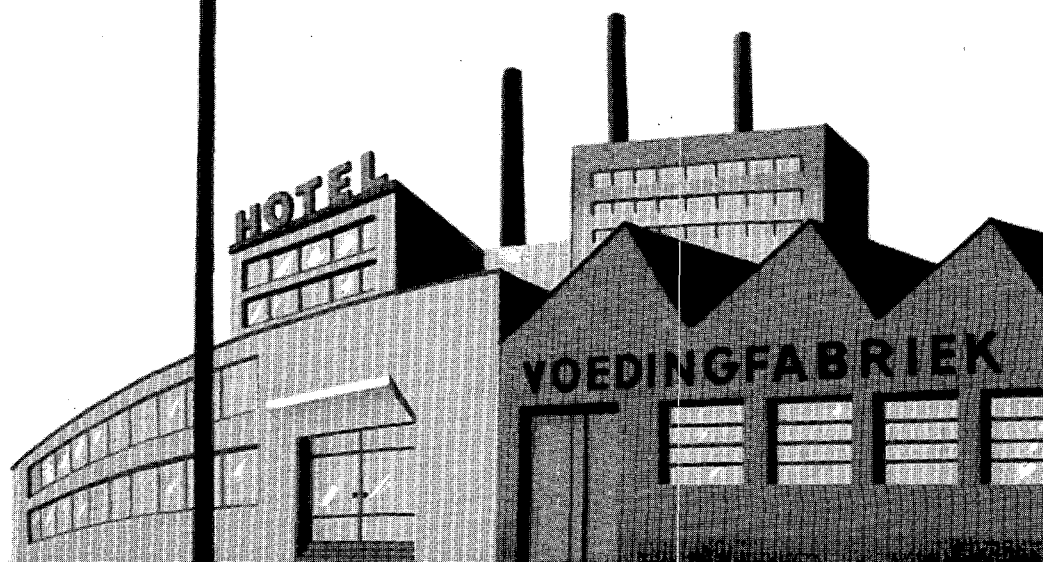

**STERK ONDER
ÉÉN VAANDEL!**

ABVV

**SLUIT AAN
VOEDING-EN HOTELCENTRALE**

**De terugkeer van de vakbeweging?
Het Belgische vakbondslidmaatschap
in historisch perspectief**

*Kurt Vandaele, aspirant FWO - Vlaanderen,
vakgroep Politieke Wetenschappen UGent*

"In thinking of the development of the labor movement, it will be helpful to distinguish between long-term trends and variations around these tendencies. The evolution of social institutions does not take place at uniform rates. The process is more like waves eating away at the base of a cliff, which eventually crashes into the sea."⁽¹⁾

Meestal zonder enig historisch besef schrijven veelal postmodernistische hypochonders de vakbeweging een sombere toekomst voor. Dit zwartgallige perspectief is wellicht te voorbarig. Een diachrone analyse van de Belgische vakbondsledenevolutie laat zien dat periodes van groei en krimp elkaar afwisselen. Deze jojobeweging in het vakbondslidmaatschap plaatst daarom vraagtekens bij diegenen die de vakbeweging een blijvende passief-defensieve rol toedichten.

Over de diachrone vergelijking

Intuïtief doen we het bijna allemaal. Om ons heden beter te begrijpen, maken we vaak vergelijkingen in de tijd. Wie heeft niet van haar of zijn ouders mogen horen dat het 'in hun tijd' zus of zo was? (Meestal beter.) En intelligente journalisten duiken wel eens in hun krantenarchieven. In de regel komen ze dan tot het besluit dat niet alles nieuw is.

Affiche van de Voeding- en Hotelcentrale, gewestelijke afdeling Antwerpen, jaren 1950

De waan van elke dag is daarmee getemperd. Wanneer we het wetenschappelijke veld betreden, zijn het historici die politicologen en andere sociale wetenschappers, al dan niet aanmatigend, met het vingertje wijzen. Deze verliezen immers maar al te vaak het tijdspectief uit het oog. Dit doen wij niet.

Precies de vergelijking in de tijd of de diachrone vergelijking kan ons iets vertellen over het eb en vloed in het Belgische vakbondslidmaatschap. In de woorden van Jan Dhondt, de peetvader van de Gentse vakgroep Nieuwste Geschiedenis, betekent het de vraagstelling naar "*l'histoire récurrente*".⁽²⁾ We gaan op zoek naar regelmaat in het menselijke gedrag - het zich al of niet aansluiten bij een vakbond - door te vergelijken in de tijd. Als tegenwoordig minder of meer mensen dan in het verre of recente verleden tot een vakbond toetreden, moeten we met andere woorden teruggaan naar significante analoge gevallen in het verleden. Daarvoor is het noodzakelijk om te periodiseren of de tijd op te delen in min of meer gelijke periodes. Zolang dit niet op basis van een theorie gebeurt, blijft het periodiseren echter nattevingerwerk. Daarom komen de lange golven hier om het hoekje kijken.

Lange golven

De lange golven worden over het algemeen geassocieerd met Kondratieff. Door de groothandelsprijzen te analyseren, ontdekte deze Russische statisticus het bestaan van een economische cyclus of lange golf in het kapitalisme. Iedere golf duurt ongeveer 48 tot 60 jaar. Ze bestaat uit een periode van langdurige economische groei en een periode waarin deze groei trager en wisselvalliger verloopt of zelfs stagneert. De overgang tussen zo een opgaande en een neergaande fase verloopt niet rimpelloos, maar via een scharnierperiode. Ondanks de hernieuwde belangstelling voor de lange golven vanaf de jaren 1970, houden de meningsverschillen erover niet op. Sommigen twijfelen überhaupt aan het bestaan ervan. Eensgezindheid over passende indicatoren om de duur, de internationale reikwijdte en de keerpunten ervan te bepalen, is er ook al niet. Tot slot staan ook de mechanismen die verantwoordelijk zijn voor de opgaande en neergaande fase van de golven en de periodiciteit ervan ter discussie.

We ontkennen deze controverses niet, maar we beschouwen de lange golven als meer dan methodologische artefacten. Ze helpen ons minstens om onze waarneming te structureren. De lange golven laten ons toe om een periodisering aan te brengen. Op basis daarvan kunnen we dan het historische feitenmateriaal diachroon vergelijken. We beroepen ons op de publicatie *Rethinking industrial relations. Mobilization, collectivism and long waves* van John Kelly om de precieze periodisering aan te brengen.⁽³⁾ Deze auteur, verbonden aan de London School of Economics and Political Science, brengt de lange golven ook in verband met het vakbondslidmaatschap.

We nemen zijn redenering over wanneer we de lange golven beschouwen als alternerende periodes van mobilisatie en contramobilisatie in de loonarbeidsverhouding. Ieder keerpunt in de lange golf associeert Kelly met een mobilisatie van de 'ondergeschikte klasse'. Dit uit zich onder andere in een verhoogde stakingsactiviteit. Dat stakingen plaatsvinden op het hoogtepunt en laagtepunt van de cyclus lijkt erop te duiden dat de ondergeschikte klasse veeleer reageert op verandering (en de onzekerheid die deze meebrengt), dan op een heropleving of terugval van de economie. Empirisch bestaat er immers weinig twijfel over dat de keerpunten in de lange golven overeenkomen met stakingsgolven.⁽⁴⁾

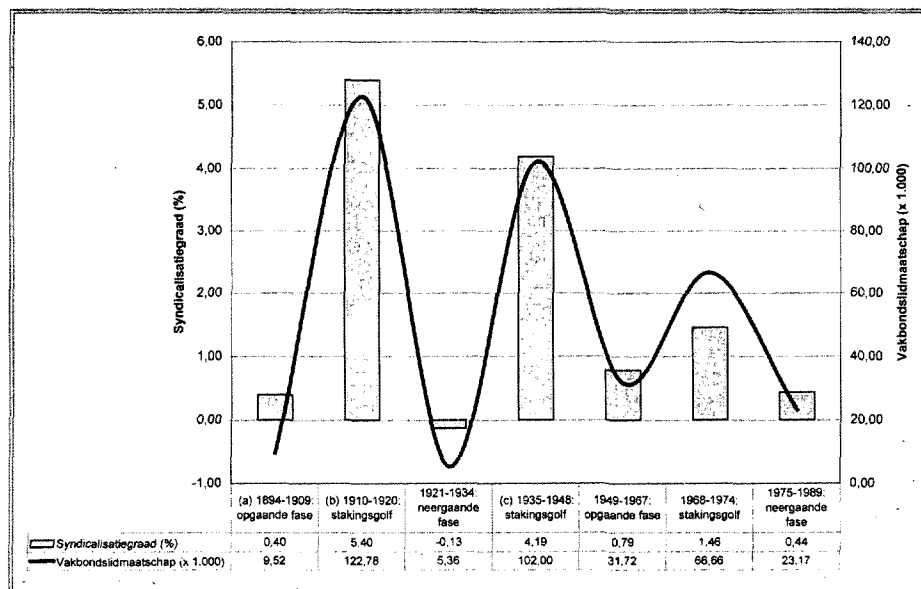
Kelly poneert dat lange golven fungeren als het onderliggende mechanisme tussen de stakingsgolven en veranderingen in het vakbondslidmaatschap. Tijdens stakingsgolven slagen vakbondsmilitanten erin om steeds meer niet-leden zich te laten identificeren met de vakbeweging. Door lid te worden, veronderstellen deze niet-leden dat vakbonden een einde kunnen stellen aan de onrechtvaardigheid en het verschil kunnen maken. Stakingsgolven zouden dan een buitengewone toename van het aantal vakbondsleden teweegbrengen. Tijdens een opgaande fase neemt het aantal vakbondsleden dan weer eerder gematigd toe. Gedurende een neergaande fase zal het aantal vakbondsleden stagneren tot afnemen.

Het pendulekarakter van het vakbondslidmaatschap

Wat nu met het Belgische vakbondslidmaatschap? We nemen de proef op de som. Vooreerst nemen we de ideaaltypische periodisering van Kelly over. We erkennen echter dat de Belgische stakingen in termen van frequentie, duur en volume een eigen karakter vertonen.⁽⁵⁾ Maar dat geldt voor het stakingspatroon in elk land. Het is daarom niet duidelijk of we rekening moeten houden met het internationale stakingspatroon of met de diversiteit van de nationale stakingspatronen. Door Kelly's periodisering te gebruiken, kunnen we in elk geval de Belgische resultaten exact vergelijken met zijn bevindingen voor andere landen. Ook onze werkwijze ontleen we aan Kelly. Het betekent dat we het gemiddelde van de jaarlijkse verandering in het vakbondslidmaatschap plaatsen tegenover de periodisering van de lange golven en stakingsgolven. We beperken ons tot de zogenaamde 'representatieve vakbondorganisaties' (ABVV, ACLV en ACV) en hun voorlopers. Daarom start de eerste opgaande fase niet in 1894, maar in 1898. Het is het jaar van de oprichting van de Syndikale Kommissie. Doordat internationale groothandelsprijzen en stakingsgegevens nog nauwelijks of niet bekend zijn, blijven we in het ongewisse over de periodisering na 1989.

GRAFIEK:

Gemiddelde jaarlijkse verandering in syndicalisatiegraad en vakbondslidmaatschap in België tijdens de lange golven en stakingsgolven, 1894-1989

Bron: 1898-1918: zie bijlage (p. 54); 1919-1939: K. VANDAELE, De ontwikkeling van het sociaal-economische overleg in het interbellum. De syndicale macht in de exportgerichte sectoren als een verklarende factor. In: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, 33(2003)1-2, p.129-176, p. 144, p. 171-172; 1945-1989: B. EBBINGHAUS, J. VISSER, P. PASTURE, e.a., Belgium. In: B. EBBINGHAUS & J. VISSER (eds.), *Trade unions in Western Europe since 1945*, Basingstoke: Macmillan, 2000, p. 111-155, p. 144-147. Eigen berekening. Data ontbreken voor (a) 1894-1897, (b) 1914-1917 en (c) 1940-1944.

Het empirische beeld dat de grafiek vertoont, bevestigt de hypothesen. Gedurende de stakingsgolven neemt de syndicalisatiegraad buitengewoon toe. Bij een opgaande fase is de groei meer gematigd. Tijdens de neergaande fase van 1921-1934 nemen we een duidelijke achteruitgang waar. In de neergaande fase 1975-1989 is er eerder sprake van een verminderde groei. Met betrekking tot het vakbondslidmaatschap hebben we de resultaten verbonden met een vloeiende lijn. Deze lijn evocert treffend de afvlakking van de naoorlogse golf.⁽⁶⁾ De institutionele inbedding van de vakbeweging (en de robuustheid ervan) verklaart wellicht de niet zo sterke terugloop van het vakbondslidmaatschap tijdens de naoorlogse neergaande fase. Zo is vooral de verbreide aanwezigheid van de vakbond op de werkvloer, onder andere via de syndicale afvaardiging, belangrijk.⁽⁷⁾ Deze verankering van de vakbonds aanwezigheid werkt gunstig voor

een 'pro-vakbondsstemming'.⁽⁸⁾ Via sociale controle en sociaal-psychologische druk blijft een dergelijke 'pro-vakbondssfeer' gehandhaafd. Daarnaast zijn de vakbonden in allerhande uitvoeringstaken van de naoorlogse welvaartsstaat ingeschakeld. Op die manier kunnen ze nog steeds op een toereikende wijze de goederen en diensten leveren waar hun leden op rekenen en is de bindingskracht gegarandeerd. Zo beschikken de Belgische vakbonden over een bijna-monopolie in de uitbetaling van de werkloosheidsvergoeding. Werklozen hebben er dus belang bij om vakbondslid te worden én te blijven. Hoewel de Belgische vakbonden - in tegenstelling tot de vakbonden in andere landen - hun leden grotendeels kunnen behouden, verliezen ze niettemin ook hun daadkracht tijdens de naoorlogse neergaande fase.

Tijdens de keerpunten in de lange golven treedt er dus telkens een scherpe toename op in stakingsfrequentie, vakbondslidmaatschap en syndicalisatiegraad. Een reactie hierop van de heersende klasse en de staat blijft niet uit. Uit deze geïntensifieerde periode van klassenstrijd spruit min of meer een herschikking voort van de machtsverhoudingen tussen arbeid, kapitaal en de staat. Hoewel het bestek hier, jammer genoeg, te kort is om er verder op in te gaan, is het niet moeilijk om te verwijzen naar enkele symbolische data (1886, 1919-1921, 1945-1948 en 1968-1974) in de Belgische loonarbeidsverhoudingen om deze klassenstrijd tijdens de keerpunten in de lange golven 'prima facie' aan te tonen.⁽⁹⁾ Naarmate de lange golf zich voltrekt, stabiliseert deze nieuwe machtsrelatie. Deze kristallisatie verloopt op een graduele en ongelijke wijze. De periode van relatieve stabiliteit houdt aan tot aan een volgende stakingsgolf. Tijdens een neergaande fase reflecteert de nieuwe machtsverhouding de belangen van de bovengeschatte klasse die haar positie op de arbeidsmarkt kan uitbuiten en zodoende haar macht en hegemonie verstevigt. Het omgekeerde is eerder het geval bij een opgaande fase.

Slotbeschouwing

We herinneren eraan dat we vooralsnog niet beschikken over internationale gegevens over de groothandelsprijzen en stakingsfrequentie in de jaren 1990. Een exacte periodisering van de naoorlogse fase blijft hierdoor uit. Is dit erg? Ja en nee. Ja, omdat zo sluitende empirische bewijsvoering ontbreekt - voer voor criticasters dus. Neen, als we het cyclische karakter in rekening brengen. Door het weerkerende patroon kunnen we met enige voorzichtigheid veronderstellen dat deze cycli zich ook na 1989 doorzetten. Dat leert althans een terugblik op het verleden. Niettemin is er reden tot twijfel. Behoort immers niet het typische vakbondslid - mannelijk, middengeschoold en voltijds werkzaam in de industrie - door de desindustrialisatie tot het verleden? Dat de (versnelling in de) desindustrialisatie nadelig op het vakbondslidmaatschap inwerkt, valt niet te ontkennen. Maar in iedere neergaande fase van de lange golf zeggen vak-

bondsleden hun lidmaatschap op. Dat de redenen voor opzeggen van het vakbondsledenmaatschap tijdens de naoorlogse neergaande fase met die in de vorige neergaande fases kunnen verschillen, is evenzo aannemelijk. Maar of hierdoor of door individualisering een einde aan de cycli in het vakbondsledenmaatschap is gesteld, valt ernstig te betwijfelen.⁽¹⁰⁾

- (1) J. T. DUNLOP, The development of labor organization: a theoretical framework. In: R. A. LESTER & J. SHISTER, *Insights into labor issues*, New York: MacMillan, 1948, p. 163-193, p. 177.
- (2) J. DHONDT, L'histoire récurrente. In: J. DHONDT (red.), *Macht en mensen. De belangrijkste studies van Jan Dhondt over de geschiedenis van de 19e en 20e eeuw*, Gent: Jan Dhondt Stichting, 1976, p. 177-206 (met een commentaarstuk van H. GAUS).
- (3) J. KELLY, *Rethinking industrial relations. Mobilization, collectivism and long waves*, London: Routledge, 1998, p. 85.
- (4) E. SCREPANTI, Long cycles in strike activity. An empirical investigation. In: *British Journal of Industrial Relations*, 25(1987)1, p. 99-124.
- (5) Zie C. STRIKWERDA, *General strikes and social change in Belgium*. CRSO working paper no. 215, Michigan: University of Michigan, 1980, 25 p.
- (6) Het is een vaststelling die ook opgaat voor andere sociaal-economische indicatoren. Zie bijvoorbeeld B. COPPIETERS en G. HENDRIX, De koopkrachtevolutie van loontrekkenden in periodes van economische depressie: een vergelijking voor de jaren 1929-1939 en 1974-1984. In: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, 17(1986)3-4, p. 275-308.
- (7) D. LUYTEN, De wet op de syndicale vrijheid en het statuut van de syndicale delegatie in historisch perspectief. In: L. ABICHT, D. LUYTEN, A. MARTENS, e.a., (reds.), *Syndicale afvaardiging of de sociale tegenmacht in de onderneming: kritische evaluatie van haar opdracht* (ISUA- Opstellen), Antwerpen: Universiteit Antwerpen, 2002, p. 2-31.
- (8) J. VISSER, Why fewer workers join unions in Europe: a social custom explanation of membership trends. In: *British Journal of Industrial Relations*, 40(2002)3, p. 403-430.
- (9) D. LUYTEN, *Sociaal-economisch overleg in België sedert 1918*, Brussel: VUBPress, 1995, 207 p.
- (10) In elk geval komt de *Courrier hebdomadaire du CRISP* tot de bevinding dat het aantal vakbondsleden met de regelmaat van de klok opnieuw terug toeneemt in de jaren 1990. Zie E. ARCQ & M. AUSSEMS, Implantation syndicale et taux de syndicalisation (1992-2000). In: *Courrier hebdomadaire du CRISP*, (2002)1781, p. 6-8.

BIJLAGE

	Aantal vakbondsleden	Afhankelijke beroepsbevolking (x 1000)	Syndicalisatie- graad
1890	-	1979,2	-
1898	13.727	2200,2	0,6
1899	13.834	2227,8	0,6
1900	31.311	2255,4	1,4
1901	32.125	2270,1	1,4
1902	20.886	2284,8	0,9
1903	29.165	2299,4	1,3
1904	34.759	2314,1	1,5
1905	52.044	2328,8	2,2
1906	62.546	2343,5	2,7
1907	86.071	2358,2	3,6
1908	106.929	2372,8	4,5
1909	114.203	2387,5	4,8
1910	118.322	2402,2	4,9
1911	148.339	2388,9	6,2
1912	198.843	2375,6	8,4
1913	228.922	2362,2	9,7
1914	252.177	2348,9	10,7
1918	450.000	2295,6	19,6
1920	-	2269,0	-

Bron: K. VANDAELE, *De ontwikkeling [...]*, p. 144, p. 171-172; P. FLORA, F. KRAUS, W. PFENNING, *State, economy, and society in western Europe 1815-1975. A data handbook. Volume II: The growth of industrial societies and capitalist economies*, Frankfurt am Mein: Verlag, 1987, p. 462-467. Lineaire interpolatie. Eigen berekening.